

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.1

Горобець Н. О.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри юридичних дисциплін
Сумської філії*

Харківського національного університету внутрішніх справ

Садикова Я. М.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри юридичних дисциплін
Сумської філії*

Харківського національного університету внутрішніх справ

ФУНКЦІЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ В ПРАВІ

THE FUNCTION OF JUSTICE IN LAW

У статті аналізується функції справедливості в праві. На даному етапі суспільного розвитку явище справедливості наскрізь пронизує механізм приватноправового регулювання відносин. Сформульовано висновок про те, що справедливість у праві є багатифункціональною. Автори пропонують виділяти основні функції справедливості в праві: регулятивну, охоронну, обмежувальну, інформаційну та аксіологічну. Кожна з функцій реалізується за певних умов і в певних межах.

Ключові слова: *справедливість, функції справедливості, регулятивна функція справедливості, охоронна функція справедливості, обмежувальна функція справедливості, інформаційна функція справедливості, аксіологічна функція справедливості.*

В статье анализируются функции справедливости в праве. На данном этапе общественного развития явление справедливости насквозь пронизывает механизм частноправового регулирования отношений. Делается вывод о том, что справедливость в праве является многофункциональной. Авторы предлагают выделять основные функции справедливости в праве: регулятивную, охранную, ограничительную, информационную и аксиологическую. Каждая из функций реализуется при определенных условиях и в определенных пределах.

Ключевые слова: *справедливость, функции справедливости, регулятивная функция справедливости, охранная функция справедливости, ограничительная функция справедливости, информационная функция справедливости, аксиологическая функция справедливости.*

The article analyzes the function of justice in the law. Category justice at this stage of social development permeates through the mechanism regulating private law relations. The conclusion is that justice in law is versatile. The authors propose to provide the basic functions of justice in law: regulatory, security, restrictive, information and methodology. Each function is implemented under certain conditions and within certain limits.

Key words: *justice, function of justice, regulatory function justice, security function fairness, justice restrictive function, information function justice axiology function justice.*

Вступ. Справедливість в праві є вкрай складним філософсько-правовим питанням. Актуалізації дослідження питання щодо справедливості сприяє багатогранність цього явища, поглядів та думок щодо нього, оцінність поняття, постійна еволюція суспільних відносин та суспільної думки.

Постановка завдання. Дослідженню поняття та змісту категорії справедливості в праві було присвячено значну кількість наукових праць, зокрема Дж. Ролза, М. Хеселінка, Х. Перельмана, В. Авер'янова, А. Боннера, М. Козюбри, П. Рабіновича, П. Сергійка, В. Скуратівського, П. Погребняка, В. Цветкова, Ю. Шемшученка та інших. На сторінках юридичної літератури категорія справедливості та її зміст розкривається через намагання створити обґрунтовані підходи до визначення співвідношення справедливості з такими явищами та поняттями, як соціальна справедливість, законність, доцільність, принцип співмірності в праві та іншими [1–4], виявлення видів справедливості та їх

змісту [6; 7], умов формулювання та критеріїв оцінки дотримання [5; 8]. Особливої уваги дістала реалізація справедливості під час здійснення правозастосовної діяльності [9; 10]. Це не повний перелік питань, які виникають або можуть виникати, з огляду на складність та актуальність проблеми.

Розуміння ролі і напрямків впливу справедливості на відносини, які є предметом регулювання приватних галузей права, є необхідним для формування високого рівня правосвідомості, винайдення шляхів удосконалення законодавства з метою уникнення соціальної напруженості у відносинах. Це є безпосередньою метою статті.

Заради досягнення указаної мети поставлені такі завдання: з'ясувати підходи до розуміння справедливості в праві та проаналізувати функції справедливості в праві.

Результати дослідження. На сьогодні значного поширення отримала ідея соціальної справедли-

вості, яка актуалізується через втрату значущості та вагомості минулих ціннісних орієнтирів, відбувається трансформація суспільства, ідеалів та цінностей кожного з членів соціуму та суспільства загалом. Паралельно існують уявлення про справедливість як попереднього покоління, так і нового. До застарілих підходів відносять поширену в радянський час ідею соціальної справедливості, що існувала у вигляді принципу «від кожного – за здібностями, кожному – за його працею», проголошеного у преамбулі до Основ законодавства Союзу РСР та союзних республік про працю. Під соціальною справедливістю розумілася соціальна рівність, зокрема майнова. У 1990 р. підхід до справедливості як до рівності був доповнений рівністю життєвих можливостей [12, с. 189]. Усталеного єдиного сучасного розуміння справедливості немає.

Справедливість є багатofункціональним явищем в праві. З одного боку, вона є рушієм в праві, з іншого, навпаки, виконує роль обмеження.

Так, основною із засад цивільного законодавства є справедливість, добросовісність та розумність (ст. 3 ЦК України). Класичним положенням в судових рішеннях під час вирішення питання про розмір моральної шкоди є таке: суд визначає розмір відшкодування моральної шкоди в сумі, яка відповідає обставинам справи і засадам виваженості, розумності та справедливості.

Зобов'язальне право значною мірою «зв'язане» засадою справедливості. Про справедливість йдеться як одну із засад зобов'язальних відносин: зобов'язання має ґрунтуватися на засадах добросовісності, розумності та справедливості (ст. 509 ЦК України). У ст. 627 ЦК України знаходиться підтвердження пов'язаності свободи договору із справедливістю: відповідно до ст. 6 ЦК України, сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог ЦК України, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості. У разі розірвання договору внаслідок істотної зміни обставин суд, на вимогу будь-якої із сторін, визначає наслідки розірвання договору, зважаючи на необхідність справедливого розподілу між сторонами витрат, понесених ними у зв'язку з виконанням цього договору (ч. 3 ст. 652 ЦК України).

Спір має вирішуватися відповідно до засад справедливості та розумності, якщо обов'язки набувача не були конкретно визначені або у разі виникнення потреби забезпечити відчужувача іншими видами матеріального забезпечення та догляду (ст. 749 ЦК України).

Аналіз цивільних нормативних положень дає можливість дійти висновку про те, що справедливість у багатьох випадках виступає регулятором відносин, заповнювачем прогалів у правовому або договірному врегулюванні (ст.ст. 652, 749 ЦК України), а відповідно, можна стверджувати, що справедливість виконує регулятивну функцію.

Ця функція справедливості здебільшого проявляється тоді, коли відносини не врегульовані нормами права і застосовується аналогія закону або права, або

ж коли відносини врегульовані, але існує «коридор волі», межі якого, у свою чергу, визначаються справедливістю.

Разом із регулятивною функцією справедливості виконує й охоронну функцію. Так, наприклад, справедливість складає основу правової норми, викладеної у ст. 233 ЦК України: правочин, який вчинено особою під впливом тяжкої для неї обставини і на вкрай не вигідних умовах, може бути визнаний судом недійсним незалежно від того, хто був ініціатором такого правочину. Під час визнання такого правочину недійсним сторона, яка скористалася тяжкою обставиною, зобов'язана відшкодувати іншій стороні збитки і моральну шкоду, завдані їй у зв'язку із вчиненням цього правочину.

Справедливість є інструментом для досягнення соціальної врівноваженості, мірилом обмежень та відповідальності. А. Боннер писав, що нерівність матеріального стану суб'єктів автоматично зумовлює застосування до них різного правового масштабу [9, с. 17]. У праві обмеження у здійсненні прав або обмеження прав часто зумовлюється метою недопущення несправедливості та захистом більш слабкої сторони. Прикладами такого обмеження варто назвати обмеження свободи договору, обмеження виключних авторських та суміжних прав.

З огляду на викладене логічним видається висновок про існування обмежувальної функції справедливості. Підтвердження цієї тези можна віднайти у речовому праві, де абсолютний характер права власності обмежується.

Обмежувальна функція проявляється ще і в тому, що справедливість є засадою та мірилом відповідальності у приватному праві. Справедливість є основним фактором історичної еволюції цивільно-правової відповідальності. Право таким чином стає інструментом для досягнення справедливості. Справедливість була і залишається тим основним фактором, який враховується суспільством під час визначення відповідальних осіб (одноособова чи дольова відповідальність, солідарна чи субсидіарна), умов відповідальності, саме на основі уявлень про справедливість визначалися як форми відповідальності, так і їх зміст [11, с. 77–78]. Це все лише підтверджує правильність виділення в теорії права коригуючої (комунікативної) справедливості, яка існує в динамічних відносинах, та дистрибутивної, характерної для статички, справедливості.

Не менш важливою функцією справедливості в праві є інформаційна, реалізація якої надає змогу ознайомитися із засобами цивільного права у задоволенні прав і правовісних інтересів осіб, можливостями найкращим чином задовольнити свої потреби, гарантіями суб'єктивних прав, способами їх захисту, можливостями мінімізувати втрати [13, с. 32]. Видається, що таке положення є застосовним до ролі справедливості. Виступаючи регулятором суспільних відносин, справедливість може визначати поведінку суб'єктів відносин задля досягнення наперед встановленої мети.

Справедливість є універсальною цінністю. Через призму справедливості здійснюється оцінка поведінки

учасників правовідносин. Категорія справедливості оцінює суспільну дійсність, яку варто зберегти або змінити з позицій належного [5, с. 31]. Таким чином є підстави говорити про існування аксіологічної функції справедливості в праві. Справедливість є своєрідним фільтром для цінного і корисного та віджитого і гальмівного. З особливою точністю реалізація цієї функції посилюється в історичні переломні періоди.

Виходячи з вищевикладеного, можна дійти таких висновків. Справедливість у праві є багатофункціональною. Варто виділяти основні функції справедливості в праві – регулятивну, охоронну, обмежувальну, інформаційну та аксіологічну.

Перспективними та актуальними видаються дослідження реалізації кожної окремої функції категорії справедливості в праві.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Rawls J. A theory of justice / J. Rawls. – Reprint. Originally published: 1971. – The Belknap press of Harvard University, press Cambridge, Massachusetts, London, 2005. – 624 p.
2. Hesselink M., Mak C., Rutgers J. Constitutional aspects of European private law: freedoms, rights and social justice in the Draft Common Frame of Reference : report for the CoPECL project. – Amsterdam, Centre for the Study of European Contract Law, 2009. – 133 p.
3. Wright R. The Principles of Justice [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://scholarship.kentlaw.iit.edu/fac_schol/717.
4. Околіта С. Справедливість та законність як принципи державно-правового регулювання [Текст] : автореф. дис. ... канд. наук держ. управління : 25.00.02 / С. Околіта ; Укр. акад. держ. упр. при Президентіві України. – К., 2000. – 18 с.
5. Погребняк С. Закріплення основоположних принципів права в Конституції України [Текст] / С. Погребняк // Вісник Академії правових наук України. – 2009. – № 4. – С. 31–39.
6. Бандура О. Справедливість та її роль у системі цінностей права // Закон и жизнь. – 2012. – № 11. – С. 31–34.
7. Бекетов О. Дотримання принципу пропорційності як обов'язкова умова гармонізації правової системи України з європейськими міжнародно-правовими стандартами // Український часопис міжнародного права. – 2003. – № 2. – С. 95–98.
8. Васильчук В. Справедливість як категорія права [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12 / В. Васильчук. – Львів, 2013. – 23 с.
9. Боннер А. Законность и справедливость в правоприменительной деятельности [Текст] / А. Боннер. – М. : Российско право, 1992. – 320 с.
10. Сергейко П. Законность, обоснованность и справедливость судебных актов [Текст] : [Учеб. пособие] / П. Сергейко ; М-во высш. и сред. спец. образования РСФСР. Кубан. гос. ун-т. – Краснодар : [Кубан. ун-т], 1974. – 191 с.
11. Богданов Д. Справедливость как основное начало гражданско-правовой ответственности в российском и зарубежном праве [Текст] : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.03 / Д. Богданов. – М., 2014. – 539 с.
12. Капицын В., Миронов А., Мокшин В. Словарь-справочник по социологии / В. Капицын, А. Миронов, В. Мокшин. – М. : Дашков и К, 2016. – 304 с.
13. Цивільне право України: курс лекцій [Текст] : у 6-ти томах. Т. 1. / Р. Шишка (кер. авт. кол.), О. Зайцев, С. Мічурін та ін. ; за ред. Р. Шишки та В. Кройтора. – Вид. 2-е, виправ. та доп. – Харків : Еспада, 2008. – 680 с.